

174.4: 620.2

Т.В. КРАМАРЕНКО,
*аспірант кафедри загальної та соціальної педагогіки
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА «КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ» МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТОВАРОЗНАВСТВА ТА КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні компоненти феномена «культура професійного діалогу» майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності.

Ключові слова: культура, професійний діалог, культура професійного діалогу, фахівці з товарознавства та комерційної діяльності.

Постановка проблеми. Процес модернізації вищої школи в Україні спрямований на входження до Європейського освітнього простору, що висуває особливі вимоги до підготовки фахівців міжнародного рівня, підвищення їх конкурентоспроможності, професійної культури. У зв'язку з цим виникає необхідність переорієнтації навчального процесу на розвиток особистості студента, його пізнавальних, творчих здібностей, вироблення досвіду професійної комунікації, цінностей і сенсів майбутньої професії, що визначають сучасну якість освіти, зокрема товарознавчої, від рівня якої значною мірою залежить ефективність входження України в ринкову економіку, оволодіння досвідом міжнародних торгово-економічних відносин на рівні підприємств та організацій.

За останні роки в Україні торгівля стала одним із найважливіших секторів економіки, що зумовило перегляд ставлення до фахівця з товарознавства та комерційної діяльності, який реалізує на практиці технологію організації торгівлі – цілеспрямовану товарознавчо-комерційну діяльність щодо асортименту, якості товарів, збереження якості в процесі товаропросування від виробника до споживача та забезпечення ефективної комерційної діяльності.

Метою статті є розкриття сутності компонентів феномена «культура професійного діалогу» майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності.

Відповідно до мети було поставлено **завдання**:

- охарактеризувати основні підходи науковців до визначення поняття «культура»;
- виствітлити значення феномена «культура професійного діалогу» та надати власне визначення цього феномена;
- проаналізувати компоненти культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що культура є одним з найскладніших філософських і соціологічних понять, яке охоплює величезний світ явищ. Проблема її збереження протягом віків вважалася однією із визначальних для людства.

Поняття «культура», введене філософами майже два століття тому (перше наукове визначення було надано у 1871 р. [3, с. 63]), у перекладі з латини «культура» означає – вирощування, виховання, освіту, розвиток, і засвідчує певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини.

За останні роки спостерігаємо значну зацікавленість з боку науковців проблемою культури, що привело до появи розмаїття інтерпретацій. Н. Холден з цього приводу відзначав: «Культура: вавилонське стовпотворіння визначень» [5].

Згідно з аналізом психологічної, філософської, культурологічної, педагогічної та історичної літератури з проблеми визначення поняття «культура» виявлено, що цей феномен включає різні аспекти залежно від підходу до вивчення цієї категорії: специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності (А. Арнольдov); духовний вимір (М. Александрова); система регуляторів людської діяльності (В. Давидович, Ю. Жданов); результат людської діяльності (В. Межуев); сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства (С. Гончаренко); специфічно людський спосіб буття (В. Гриньова, В. Давидович, Ю. Жданов); сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей (Т. Колбіна); форма спілкування між людьми (Ю. Лотман) (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення поняття «культура»

Визначення поняття «культура»	Автор
Історично визначений рівень розвитку суспільства та людини, виражений у типах та формах організації життя й діяльності людей, а також матеріальних та духовних цінностях, які ними створюються	Велика радянська енциклопедія
Сукупність досягнень людського суспільства у виробничому, суспільному та духовному житті (матеріальна та духовна культура); освіченість, начитаність; рівень, ступінь розвитку будь-якої галузі господарської чи розумової діяльності (культура землеробства, культура мови, культура праці); наявність умов життя, відповідно до потреб освіченої людини (культура побуту); розведення, вирощування рослин; види рослин, тварин, мікроорганізмів	Словник російської мови
Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії	Новий тлумачний словник української мови
Сукупність створених людиною в ході її діяльності і специфічних для неї життєвих форм, а також сам процес їх створення; характеризує світ людини і містить у собі цінності і норми, вірування й обряди, знання й уміння, звичаї і настанови (включаючи такі соціальні інститути, як право і держава), мову і мистецтво, техніку і технологію тощо	Великий енциклопедичний словник
Сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством, які характеризують певний рівень розвитку суспільства; рівень, ступінь розвитку, здобутий у будь-якій галузі знання чи діяльності (культура мови, культура праці); ступінь суспільного та розумового розвитку, притаманний будь-кому	Словник іншомовних слів
Специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, що подана у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, у сукупності відносин людей і природи між собою і ставленні до себе; сукупність матеріальних та духовних цінностей, що виникає перед нами у вигляді набору застиглих у результативній формі продуктів людської діяльності; не лише найбільш піднесена сфера діяльності особистості, а й реальна сила, яка спрямована на затвердження саме людського у людині. Культура – другий всесвіт, що створюється людством	А. Арнольдov
Духовний вимір цивілізації, її творча інтенція	М. Александрова
Система регуляторів людської діяльності, яка містить акумульований досвід, накопичений людським розумом; специфічний засіб людської діяльності, що забезпечує збереження і відтворення цивілізації в умовах мінливості навколишнього світу	В. Давидович, Ю. Жданов,
Освіченість, вихованість людини; результат людської діяльності	В. Межуев
Сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності	С. Гончаренко
Специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою	В. Гриньова
Дескриптивне, історичне, нормативне, психологічне, структурне, генетичне поняття; складається із патернів поведінки і для поведінки, експліцитних та імпліцитних, набутих та тих, які передаються за допомогою символів, що конституюють характерне досягнення людських груп, включаючи їх втілення в артефактах; суттєве ядро культури складається з традиційних (тобто історично створених і відібраних) ідей і властивих їм символів; культурні системи можуть, з одного боку, розглядатися як продукти дії, з іншого – як обумовлені елементи майбутньої дії	А. Кребер, К. Клакхон

Продовження табл. 1

Визначення поняття «культура»	Автор
Процес творчої діяльності, завдяки якій відбувається не тільки духовне збагачення суспільства новими цінностями, але й саме утворення людини як суб'єкта культурно-історичного процесу	М. Каган, Т. Холостова
Універсальний засіб адаптації особистості у світі, що допомагає зрозуміти внутрішні цінності індивіда, які певною мірою ізоморфні відповідним цінностям світу	Г. Меднікова
Система цінностей	Н. Чавчавадзе
Діяльність, що має ціннісну орієнтацію	В. Полікарпов
Масова діяльність людей у певній соціальній системі з виробництва, збереження, розповсюдження й споживання цінностей, що пропонуються системою соціальних інститутів, прийнятою у суспільстві	Д. Ольшанський
Облагородження нравів людини через освіту, релігію, науку та мистецтво; все, що створено руками та розумом людини; певна кількість людей, які об'єднані спільною територією, ментальними, етнічними та мовними ознаками. Автор наголошує на тому, що у широкому розумінні, культура – це сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, які притаманні деякій соціальній групі або суспільству в цілому	Т. Колбіна
Складна цілісність, яка включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, здібності і звички, що набуваються і досягаються людиною як членом суспільства	Е. Тейлор
Форма спілкування між людьми	Ю. Лотман

У дослідженні, підтримуючи погляди В. Гриньової [2], розуміємо культуру як специфічно людський спосіб буття, механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини. Саме людина є її носієм і ретранслятором. Тобто культура визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її взаємодії з навколишнім світом і собою.

Щодо культури діалогу підтримуємо думку С. Амеліної про те, що «культура діалогу – це рівень оволодіння уміннями і навичками діалогічної взаємодії у мотиваційній, пізнавальній, почуттєвій, діяльнісній і комунікативній сферах» [1, с. 28]. Крім того, вагомими для дослідження стали наукові погляди Н. Ускової, за визначенням якої культура діалогу особистості – це органічний результат синтезу діалогічних знань (оволодіння теорією діалогу), умінь вести діалог (оволодіння значущими діалогічними способами дій) та цінностями діалогу (формування позитивної настанови на діалог) на основі загальноновизнаних гуманістичних цінностей культури людського спілкування (добро, любов, краса, свобода, істина) [6, с. 65].

Беручи до уваги обидві дефініції, у дослідженні розуміємо *культуру діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності як складник загальної, професійної культури, що відображає ступінь оволодіння системою поглядів та дій, заснованих на знаннях сутності, норм, цінностей діалогу та прийнятих у суспільстві зразків безпосередньої та опосередкованої діалогічної взаємодії між людьми та послугування ними у практичній діяльності відповідно до власних ціннісних установок і орієнтацій*. Формування її здійснюється у процесі навчання («культура створюється, але культура і навчаються»).

Безумовно, вирішення завдань формування культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності неможливе без дослідження її сутності та структури.

Вивчення наукових праць показало, що дослідники для виокремлення структурних компонентів культури професійного спілкування спираються на тезу О. Леонтьєва про єдність інтелектуального, емоційного і вольового складників особистості.

Аналіз праць дослідників засвідчив, що, незважаючи на відмінності у поглядах на структуру культури професійного спілкування, культуру діалогу, більшість авторів виділяють такі її компоненти: мотиваційний, аксіологічний, мовленнєвий, операційний.

Проведений аналіз дозволив нам виокремити такі структурні компоненти культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний, аналітико-рефлексивний*.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає мотиви, інтереси, потреби та цінності, які спонукають їх до дій і вчинків. Провідна функція цього компонента полягає у глибокому розумінні майбутнім фахівцем універсальної цінності для людини освіти, культури, знань, навчання, розвитку, зумовлює фахові цінності, а також в усвідомленні комунікативних, діалогічних цінностей; пробудженні у студентів інтересу до осмислення потреби діалогу, професійного діалогу, оволодіння різновидами діалогу, зокрема іншомовного, оскільки вони дають можливість майбутньому фахівцю глибше осмислити особливості вітчизняних та міжнародних торгово-економічних діалогічних відносин, позитивно впливають на формування особистісних якостей, комунікативних умінь майбутніх фахівців. Цей компонент відображає ставлення до себе, до інших людей, яке обумовлює зміст культури професійного діалогу особистості.

У дослідженні виокремлено три рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента:

<p>Високий. Студенти мають яскраво виражену потребу у діалогічному спілкуванні, формуванні культури професійного діалогу, вони наполегливі у досягненні своїх цілей; вони мають високий рівень сформованості особистісних якостей (соціального інтелекту, гуманності, мудрості, поміркованості)</p>	<p>Достатній. У майбутніх фахівців є певна потреба у діалогічному спілкуванні, формуванні культури професійного діалогу та її компонентів, що обумовлено позитивними емоціями від встановлення контактів з людьми, необхідністю для професійної діяльності фахівців з товарознавства та комерційної діяльності; вони потребують спонукання до постановки особистих цілей, самоосвіти, саморозвитку особистісних якостей</p>	<p>Низький. Студенти мають епізодичні потреби у діалогічному спілкуванні, формуванні культури професійного діалогу та її компонентів, крім того бажання виникають під впливом обставин, щоб отримати схвалення, заслужити повагу оточення; вони постійно потребують спонукання до постановки особистих цілей, самоосвіти, саморозвитку особистісних якостей й самовдосконалення</p>
--	--	--

Когнітивний компонент передбачає глибоке усвідомлення майбутніми фахівцями сутності культури професійного діалогу, розуміння студентами її вагомості у здійсненні товарознавчої та комерційної діяльності, ідей розвитку та саморозвитку. Включає взаємопов'язані складники: чуттєвий (відчуття, сприйняття, уявлення) і логічний (поняття, судження).

Показником когнітивного компонента культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності виокремили інформаційну обізнаність у вигляді системи понять про сутність і специфіку культури діалогу у сфері професійної діяльності.

<p>Високий. У студентів сформовано стійкі погляди на діалогічне спілкування, зокрема діалог фахівця з товарознавства та комерційної діяльності, як основу взаємодії, взаєморозуміння, необмеженого обміну інформацією між фахівцями, яка потребує постійного самовдосконалення. Майбутні фахівці мають міцні, глибокі й дійові знання щодо сутності професійного діалогу, його видів, засобів, технологій, завжди активно вступають у взаємодію з суб'єктами діалогічної взаємодії</p>	<p>Достатній. Студенти мають сформовані погляди на діалог фахівця з товарознавства та комерційної діяльності як основу взаємодії, взаєморозуміння; знання щодо сутності, засобів, технологій здійснення професійного діалогу; вступають у взаємодію з суб'єктами діалогу залежно від ситуації</p>	<p>Низький. У студентів сформовано погляди на професійний діалог як апіорі, яким послуговується кожен, навіть не отримуючи спеціальних знань; вони мають емпірично сформовані знання, епізодично активні у взаємодії з однокурсниками, викладачами, фахівцями</p>
---	--	--

Операційний компонент, основу якого складає «сукупність комунікативних умінь» способів комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про спілкування.

Розглядаємо комунікативні вміння як один із видів професійних умінь товарознавця, бо від ступеня їх розвиненості залежить ефективність здійснення професійної діяльності, зокрема професійного діалогу.

З урахуванням думки дослідників, які спеціально займалися проблемами професійної комунікації товаровзнавців та комерсантів, нами виділено такі групи узагальнених комунікативних умінь, на формуванні яких і акцентуємо увагу: **мовно-мовленнєві, організаційно-комунікаційні, невербальні, морально-етичні, інформаційно-комунікаційні, оціночно-рефлексивні.**

Спираючись на вищезазначене, нами виділено три рівні розвитку комунікативних умінь майбутніх фахівців з товаровзнавства та комерційної діяльності.

Високий рівень. Студенти досконало володіють комунікативними вміннями, упевнено ними послуговуються у різновидах навчальних, професійно спрямованих діалогів та діяльності, творчо ставляться до моделювання різноманітних професійних комунікацій	Достатній рівень. Студенти володіють комунікативними вміннями, проте мають певні труднощі, копіюючи стереотипний спосіб організації діалогів, комунікативної взаємодії, відчувають труднощі під час моделювання різноманітних професійно спрямованих комунікацій	Низький рівень. У студентів комунікативні вміння розвинені недостатньо. Діють, спираючись на наявний життєвий досвід, послуговуючись методом проб і помилок, відчуваючи значні труднощі під час моделювання різноманітних професійно спрямованих комунікацій
---	---	---

Аналітико-рефлексивний компонент передбачає здатність майбутніх фахівців з товаровзнавства та комерційної діяльності до самоаналізу, самооцінки своєї професійної, комунікативної діяльності та здатність до самовдосконалення.

Беручи до уваги цю інформацію, нами виокремлено такі рівні сформованості аналітико-рефлексивного компонента майбутніх фахівців з товаровзнавства та комерційної діяльності:

Високий рівень. Студенти володіють високим рівнем сформованості рефлексивних умінь, упевнено ними послуговуються у різновидах навчальних, професійно спрямованих діалогів та діяльності	Достатній рівень. Студенти володіють рефлексивними вміннями, проте мають певні труднощі щодо самоаналізу, самооцінки своєї професійної, комунікативної діяльності	Низький рівень. У студентів рефлексивні вміння розвинені недостатньо. Вони мають значні труднощі щодо самоаналізу, самооцінки своєї професійної, комунікативної діяльності
--	--	---

Так, простеживши ступінь вияву в студентів визначених показників культури професійного діалогу за виділеними критеріями, отримали можливість виявити динаміку формування цієї культури і подати характеристику рівнів її сформованості.

Під рівнем сформованості культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товаровзнавства та комерційної діяльності розуміємо якісний облік і взаємодію зазначених вище критеріїв і показників. Це дозволило виділити три рівні сформованості в студентів культури професійного діалогу: інтуїтивний, репродуктивний та еталонний.

Інтуїтивний рівень характеризує студентів, які в поглядах на діалогічне спілкування, формування культури професійного діалогу та її компонентів обмежуються емпіричними комунікативними знаннями. У них відсутнє прагнення до їх збагачення, вони постійно потребують спонукання до постановки особистих цілей, самоосвіти, саморозвитку особистісних якостей й самовдосконалення. Виявляють низький рівень володіння комунікативними вміннями, епізодично активні у взаємодії з однокурсниками, викладачами, фахівцями, не спроможні критично оцінити свою поведінку під час моделювання різноманітних професійно спрямованих діалогів. Переважно діють інтуїтивно, імпульсивно, спираючись на життєвий досвід, метод спроб і помилок, мають значні труднощі щодо самоаналізу, самооцінки своєї професійної, комунікативної діяльності.

Реконструктивний рівень. На цьому рівні перебувають студенти, які мають певну потребу у діалогічному спілкуванні, формуванні культури професійного діалогу та її компонентів, що обумовлено позитивними емоціями від встановлення контактів з людьми, необхідністю для професійної діяльності фахівців з товаровзнавства та комерційної діяльності. Вони мають потребу в постійній ініціативі з боку інших, виявляють ситуативне ставлення до оцінки процесу комунікації, комунікативних дій його суб'єктів, можливих змін у власних поглядах, переконаннях; потребують спонукання до постановки особистих цілей, самоосвіти, саморозвитку особистісних якостей. Студенти володіють комунікативними вміннями

ми, проте мають певні труднощі, копіюючи стереотипний спосіб організації діалогів, комунікативної взаємодії, відчують труднощі під час моделювання різноманітних професійно спрямованих комунікацій. Названа категорія студентів характеризується розвинутими рефлексивними вміннями, проте має певні труднощі щодо самоаналізу, самооцінки своєї професійної, комунікативної діяльності.

Еталонний рівень. Студенти цього рівня мають яскраво виражену потребу у діалогічному спілкуванні, формуванні культури професійного діалогу, вони наполегливі у досягненні своїх цілей; мають високий рівень сформованості особистісних якостей (соціального інтелекту, гуманності, мудрості, поміркованості). Для них характерна наявність стійких поглядів на діалогічне спілкування, зокрема діалог фахівця з товаровознавства та комерційної діяльності як основу взаємодії, взаєморозуміння, необмеженого обміну інформацією між фахівцями, яка потребує постійного самовдосконалення. Характеризуються міцними, глибокими й дійовими знаннями щодо сутності професійного діалогу, його видів, засобів, технологій, завжди активно вступають у взаємодію з суб'єктами діалогічної взаємодії; володіють високорозвинутими комунікативними вміннями, упевнено ними послуговуються у різновидах навчальних, професійно спрямованих діалогів та діяльності, творчо ставляться до моделювання різноманітних професійних комунікацій. Їм притаманний високий рівень сформованості рефлексивних умінь, якими вони упевнено послуговуються у різновидах навчальних, професійно спрямованих діалогів та діяльності.

Висновки. Таким чином, проведений компонентно-структурний та рівневий аналіз компетентності у здійсненні професійного діалогу дозволив чіткіше уявити сутність досліджуваного поняття й конкретизувати його зміст. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у реалізації моделі формування в майбутніх фахівців з товаровознавства та комерційної діяльності культури професійного діалогу засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаної літератури

1. Амеліна С.М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.М. Амеліна. – Харків, 2008. – 40 с.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методологічний аспекти): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В.М. Гриньова; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2001. – 45 с.
3. Кузнецова Т.В. Проблема культуры в европейской философской традиции (немарксистские течения) / Т.В. Кузнецова // Вестник МГУ; сер. «Философия». – 1996. – № 6. – С. 63–72.
4. Ускова Н.Г. Формирование культуры диалога специалиста социально-культурной сферы в процессе среднего профессионального образования. 13.00.08 / Н.Г. Ускова. – М., 2003. – 264 с.
5. Холден Н.Дж. Кросс-культурный менеджмент. Концепции когнитивного менеджмента: учеб. пособ. для студентов / Н.Дж. Холден; пер. с англ.; под ред. проф. Б.Л. Яремينا. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 384 с.

В статье рассматриваются основные компоненты феномена «культуры профессионального диалога» будущих специалистов по товароведению и коммерческой деятельности.

Ключевые слова: культура, профессиональный диалог, культура профессионального диалога, специалисты по товароведению и коммерческой деятельности.

The main components of the phenomenon «professional dialogue culture of future commodity analysis and commercial activity specialists» are described in the article.

Key words: culture, professional dialogue, professional dialogue culture, commodity analysis and commercial activity specialists.

Надійшло до редакції 5.05.2012.